

„Da Sønderjylland vaagnede“.

En Anmeldelse af Axel Hansen.

Det har længe været en kendt Sag i sønderjydske-interesserede Kredse, at Hr. Skoleinspektør P. Lauridsen syslede med et større Arbejde om vor Nationalitetskamps Historie. Det kan vist ogsaa siges, at man gennemgaaende har imødeset dette Værks Fremkomst med ikke ringe Forventning.

Under ovenstaaende Titel er nu første Bind udkommet¹⁾. Lad os da se, hvorledes Forfatteren har løst sin Opgave, og hvad nyt Værket bringer.

Hvad man strax lægger Mærke til, hvis man forud er kendt med, hvad der er skrevet om den Tid, er at Textdelens Skildringer for en stor Del ere byggede over den store Afhandling om det nationale Gennembrud i Sønderjylland, af samme Forfatter i „Tilskueren“ 1898.

Det var med denne Afhandling, at Hr. Lauridsen i sin Tid afgjort traadte i Skranken for Flor. Kraftigt opponerede han mod andre Forfattere, som A. D. Jør-

---

¹⁾ P. Lauridsen, „Da Sønderjylland vaagnede“. Skildringer og Breve. 1. Bd. Lehmann & Stage. Kbh. 1909.

gensen, Johan Ottosen, Rosendal og Hertel, for hvem, som han sagde, Flor i det højeste var „en klog, maaske for klog Raadgiver“, „en aandelig Fødselhjælper“, „en behændig Grundlægger af Rødding Højskole, en fortjenstfuld Mand blandt mange andre, men heller ikke mere“. Ja, Pastor Hertel betegnede ham endog som „en tvivlsom Dobbeltkikkelse, en Gaade og et levende Spørgsmaalstegn“. For Lauridsen derimod stod Flor som den store Fører, som „Nordslesvigs Diktator“, som „Chefen for den modige Skare, der standsede Slesvigholsteinismens Sejrstog op igennem Hertugdømmet“.¹⁾

Hr. Lauridsen kunde allerede dengang støtte sin Opfattelse paa Kendskab til Kochs og Flors Brevveksling, men det var kun undtagelsesvis, at der i Afhandlingen fandtes direkte Henvisninger til dette Brevmateriale, af hvilket kun meget lidt fremlagdes. Grunden var vel nærmest den, at Ottosen forud havde Materialet i Arbejde. Forfatterens i flere Henseender uskaansomme Dom over andre af den Tids ledende Mænd maatte derfor nødvendigvis ægge til Modsigelse, og det lykkedes ham saaledes ikke dengang at trænge helt igennem med sin Opfattelse af Flor.

Efter henved ti Aars Forløb er Hr. Lauridsen nu med den foreliggende Bog vendt tilbage til samme Emne. Han har denne Gang bragt et udtømmende Bivismateriale med sig, idet han foruden den trykte Litteratur og Kochs og Paulsens utrykte Optegnelser har benyttet et saa omfattende Materiale som Kochs og Flors, Laurids Skaus, Adlers, Lehmanns, J. F. Schows

---

¹⁾ Tilskueren 1898. S. 261—262.

og flere andres efterladte Brevsamlinger, der efter Forfatterens Angivelse indeholder flere Tusende Breve.

Af hele denne Mængde har naturligvis kun en forholdsvis ringe Del kunnet medtages. Men de ca. 100 Breve, som helt eller delvis ere aftrykte i Bilaget, giver alligevel et saa anskueligt og levende Billede af den Tid, som man ikke hidtil har haft. Og herigenem naar Forfatteren dennegang at føre sin Sag til Sejr. Thi efter hvad her er offentliggjort, er Flors absolute Førerstilling ialtfald i denne Periode uomtvistelig; i den Grad viser han sig at være Sjælen i alt.

Om Flor som Hovedpersonen samlede sig strax eller efterhaanden en lille Skare af Mænd i forskellige Livsstillinger og af ulige Betydning, men alle besjælede af den samme Iver i Arbejdet for det danske Sprogs Ret.

I forreste Række staar Flensborgeren Professor Christian Paulsen. Ham er det, der tænder den første Brand, og med Rette er derfor ogsaa Bogens første Afsnit viet Skildringen af ham.

Som Hovedkilde for denne Skildring er benyttet Paulsens egne utrykte Dagbøger, de samme som ligge til Grund for H. N. Clausens Biografi, der indleder første Bind af Chr. Paulsens samlede Skrifter. Men medens H. N. Clausen udførligt dvælede ved Ungdoms- og Studieaarene, for ved Uddrag af Dagbogen og af Breve at belyse Paulsens Udvikling i national Henseende, gaar Lauridsen ret let hen over dette, idet han paa den anden Side om Paulsens senere Virksomhed giver Bidrag af Betydning, som Clausen ikke har.

Begge Dele er godt og fortjener at sammenholdes. Det maa derfor bebrejdes Forfatteren, at han

end ikke har nævnet Clausens Biografi, og det forekommer mig, at Skildringerne vilde have vundet i Værd, naar han saa alsidigt som muligt havde belyst Stoffet indenfor den nu eengang af ham dragne Ramme, ved at henvise til de Steder, hvor en supplerende eller bekræftende Fremstilling maatte findes, saaledes som i det anførte og flere andre Tilfælde.¹⁾

Forfatteren har saa godt som intet gjort i denne Retning, og sikkert med velberaad Hu. Han har foretrukket at give sin Bog en Form, der vil gøre den mere tilgængelig for den store Kreds, som han iøvrigt ved sin ypperlige Fremstillingsevne har saa rige Muligheder for at faa i Tale.

Men har han valgt denne Vej, og meget forklarer og forsvarer, at han har gjort det, saa kan han heller ikke undgaa, at Kritikken rammer ham paa dette Punkt, og at ikke alene Mangelen paa Henvisninger maa betegnes som et Minus ved hans Fremstilling, men at det tillige maa siges, at han ofte har behandlet de Henvisninger der findes paa en vel formløs Maade.

Undertiden kan det saaledes være helt vanskeligt at finde ud af, hvorfra et Citat stammer (Ex. S. 35 Note 14), og paa den anden Side kan man træffe Ci-

---

¹⁾ For Paulsens Vedkommende findes saaledes i Antislesvigholstenske Fragmenter, 13. Hefte Side 1—9, en af ham selv given Fremstilling af hans Forhandlinger med de ledende Mænd i Kjøbenhavn, der ret godt supplerer Lauridsens Skildring, ligesom ogsaa Koch i sin Biografi af Paulsen („Dannevirke“ 1855, Nr. 137—38), hvortil ogsaa han har benyttet Dagbogen, giver enkelte Oplysninger, der hverken findes hos Clausen eller Lauridsen.

tater, der ere anførte ganske uden Hjemmel. Side 9 fortælles saaledes om Paulsens Audiens hos Kancellipræsidenten Grev Otto Moltke, hvorefter Forfatteren citerer, „der paa Bunden kun var Dansker, ikke Holstener“. Der findes ingen Angivelse af hvorfra Citatet stammer; men saaledes som det er anbragt, efterfulgt af Paulsens egen Skildring af Audiensen, med Dagbogen som Kilde, maa Læseren nærmest antage, at det første Citat ogsaa hører derhen, hvad det jo muligvis ogsaa gør; — men paafaldende vil det i saa Fald være, da netop den samme Udtalelse næsten ordret genfindes hos Moltkes Kollega i Geheimstatsraadet Grev Conrad Rantzau-Breitenburg¹⁾. Særlig stærkt træder dog Mangelen paa Henvisninger frem i Forholdet mellem Textdelen og Brevstoffet. Bogen er nemlig delt i to Hoveddele, af hvilke den første indeholder Skildringer af Tiden indtil 1839, mens den anden rummer Brevene, der ere samlede om „Dannevirke“ i Aarene 1837—39. Idet Henvisninger her næsten ganske savnes, er Forbindelsesledet mellem Bogens to Halvdele bleven meget svagt, og Læseren vil være henvist til stadig at slaa efter i Brevstoffet, for at se, om ikke der skulde være et Bilag hørende hen til den Del af Texten, han er ved, naar han da ikke, hvad der vel vil blive Tilfældet for de flestes Vedkommende, vil foretrække at læse hver Del for sig. Men herved gaar meget af Indtrykket tabt; og idet en saadan Læsning jo maa bringe en Del Gentagelser,

---

¹⁾ Rantzau-Breitenburgs Erindringer udg. af Louis Bobé. S. 37. („Grev Otto Moltke . . . . er paa Bunden kun Dansker, ikke Holstener“.)

kan Følgen heraf atter blive, at mange kun overfladisk gennemse Brevene. Og de fortjener netop at læses. Thi ikke alene er de i sig selv interessante, og Hr. Lauridsen har gjort et godt Udvalg, men desuden findes der i Brevstoffet mangt og meget, som ikke har kunnet udnyttes i Texten.

Jeg har dvælet noget udførligt ved disse Mangler, der efter min Mening klæber ved Bogen, baade fordi de fremtræde saa meget tydeligere, som det ellers er et saa godt Arbejde, Forfatteren har gjort, og fordi de vilde have været saa lette at afhjælpe.

Vende vi os da nu til Textdelen, til selve Skildringerne, saa møder vi her en Blanding af gammelt og nyt. Gammelt er for en stor Del de tre første Afsnit, herunder Karakteristikerne af Paulsen, Nissen og Flor. Det er Afhandlingen fra „Tilskueren“, der her ligger bag. Dog findes Indskud, saavel fra Brevmaterialet, som fra Kochs Biografi og fra Paulsens Dagbog, og det hele fremtræder mere afrundet end tidligere.

Ogsaa af det følgende vil Hovedtrækkene være kendt fra tidligere Fremstillinger, der mere eller mindre have tangeret samme Emne, og dog maa det siges, at der for denne Dels Vedkommende ikke hidtil har foreligget en saa samlet og saa selvstændig Skildring som denne. Det er „Dannevirke“s Tilblivelseshistorie og dens første Genvordigheder, som Forfatteren her skildrer i kraftige og malende Billeder.

Hovedkilden er fra nu af Kochs efterladte Manuskript, der, som Forfatteren selv udtaler, er højst

værdifuldt¹⁾. Det fylder ialt 201 Sider i Folio og falder naturligt i to Halvdele. Den første (Side 1—95) indeholder en Skildring af det danske Sprogs Historie i Sønderjylland, og det var Kochs Mening hermed at ville supplere Allen. Dertil manglede han dog adskillige Forudsætninger, og denne Part af Skriftet er da ogsaa af forholdsvis ringe Interesse. Langt betydningsfuldere er derimod den anden Halvpart, hvori Koch skildrer sine egne Oplevelser og i Særdeleshed „Dannevirke“s Tilblivelse og Forholdet til den lille Kreds, der stod ham nær.

Denne Selvbiografi, som Koch skrev i sin høje Alderdom, har allerede i længere Tid delvis foreligget trykt. I „Fædrelandet“ for 1875 findes nemlig i Numrene 235—241 en af Koch forfattet Artikelrække om Flor, der stadig har været betragtet som en værdifuld Kilde²⁾, om end den maatte benyttes med Forsigtighed, idet Bevismateriale tildels manglede. Den har dog ligget til Grund for flere Skildringer fra den Tid og bl. a. ogsaa for L. Schrøders Biografi af Flor i „Sønderjydske Aarbøger“ for 1892.

Som skrevet efter Artikelserien i „Fædrelandet“ optager Selvbiografien for den største Del denne i sig, her og der med Ændringer og Udeladelser, samt med forskellige Tilføjelser, idet det jo her er Kochs egen og ikke Flors Historie, der skal skildres. Og blandt disse Tilføjelser findes navnlig flere af Kochs og Flors

---

¹⁾ Lauridsen S. 238.

²⁾ Jævnfør Ludvig Hertel: Fostbroderskabet. 1881. Side 113.

Breve, der ere saaledes indpassede i Skildringen, at de tjener til at belyse denne og støtter dens Værd som Kilde.

Med Rette kunde vel derfor det Spørgsmaal rejses, om Hr. Lauridsen for denne Tids Vedkommende ikke snarere burde have udgivet denne Kochs egen Skildring, ledsaget af de nødvendige Noter og med supplerende Tillæg, ligesom iøvrigt ogsaa Paulsens Dagbøger, om Tilladelsen dertil kunde være skaffet. Meget kunde tale derfor; saaledes navnlig Kochs hele originale Personlighed, der her saa levende træder en i Møde. Men paa den anden Side har jo alligevel en saa stor Del tidligere været trykt, at dette i Forbindelse med, at Koch undertiden kan forfalde vel meget til Vidtløftighed, gør det fuldt forstaaeligt, at Forfatteren frem for hel- eller delvis Udgivelse har valgt Bearbejdelse. Denne er foretaget med kyndig Haand, og de ledsagende Breve ere langt talrigere end i Manuskriptet.

Det er særlig for Kochs og Flors Vedkommende at det nye Materiale, der er bragt frem, giver et fyldigere Indtryk, end man hidtil har haft.

Hvad Paulsen angaar, saa falder jo hans Hovedvirksomhed paa det literære Omraade; den har derfor været ret godt kendt tidligere, og hvad nyt der er tilkommet løfter ikke Sløret for hidtil uanede Hemligheder, lige saa lidt som det kaster nyt Lys over hans Personlighed. Nu som før staar han som den første Mand, der offentlig, med Indsigt og Myndighed, taler det danske Sprog og den danske Krones Sag i Sønderjylland. Han var den første, der kom i Forbindelse

med Nis Lorenzen, og det var hans Tanker, der slog ned i Nis Chr. Nissen, og gennem denne kom til at øve afgørende Indflydelse ogsaa paa Koch. Denne underhaands agitatoriske Side af hans Virksomhed træder dog nu noget klarere for Dagen end før, og vi se tydeligere, hvorledes han i den første Tid er den, der danner Mellemløbet mellem den lille akademiske Kreds og det danske Nordslesvig, hvilket falder saa meget naturligere, som Flor i Begyndelsen holder sig stærkt i Baggrunden. Heller ikke for Nissens Vedkommende er væsentlig nyt tilkommet, idet hans Breve til Flor jo tidligere ere udgivne af Ottosen¹⁾. Som vi lærer ham at kende der, har Forfatteren skildret ham med smukke og rammende Ord.

Hvad endelig Koch og Flor angaar, saa har Opfattelsen af dem vundet i Liv og Farve. Det er jo ogsaa særlig deres Brevvexling der er gengivet, idet Brevene er samlede om „Dannevirke“ som Midtpunkt. Og det var „Dannevirke“ der førte dem sammen. Thi det var først i 1837, da Flor drog til Haderslev for at virke for Oprettelsen af en dansk Avis, at han kom i Forbindelse med Nissen og Koch, for hvem han indtil da end ikke havde været kendt af Navn.

Ved Omtalen af denne Rejse²⁾ tager Forfatteren med Rette Afstand fra Kochs noget vel lyriske Skildring i Artiklen i „Fædrelandet“, hvor han fortæller om, hvorledes Flor faar Taarer i Øjnene ved at læse Nissens Artikel i „Itzehoer Wochenblatt“, og strax gør

---

¹⁾ Sønderjydske Aarbøger 1892. Side 20—62.

²⁾ Lauridsen. Side 45.

sig rejsefærdig for at tage til Slesvigs nordlige Egne og opsøge Forfatteren. Istedet følger han Kochs mere nøgterne Beretning i Manuskriptet. Men naar Hr. Lauridsen, polemiserende mod førstomtalte Skildring, siger, at Flor vidste, at Artiklen var skreven i Haderslev og i sin Brystlomme havde et Brev fra Professor Paulsen til selve Forfatteren, — saa forekommer dette mig noget misvisende. Thi der ligger jo heri lige som en Antydning af, at Flor alligevel havde en Anelse om, hvem der var Forfatteren til den med X. Y. Z. undertegnede Artikel i „Itzehoer Wochenblatt“, hvad han dog næppe havde. Det var jo Trykkefrihedsselskabets Repræsentant i Haderslev, Faktor Sørensen, han først og fremmest vilde opsøge og da ogsaa strax henvendte sig til, og først gennem denne erfarede Nissen, og gennem ham atter Koch om den fremmede Professors Ankomst og hans Planer. Paa Vejen derop var det, at Flor havde besøgt Folk som Manicus og v. Wimpfen, i hvem han kunde vente at finde Medarbejdere til Bladet.

Men hvor kan det da være, at Flor netop nu med et saa kraftigt og energisk tog den Sag op? Thi vel havde Koch og Nissen forud fattet samme Plan, men herom vidste Flor jo intet. Har det virkelig været Artiklen i „Itzehoeren“, der ved sit Indhold har bragt Planen til at modne hos Flor? At den har bidraget dertil er vel utvivlsomt, idet den viste, at der i Nord-slesvig var Folk, der baade kunde og vilde føre Pen-
nen for det danske Sprogs Ret, men nok saa medvir-
kende vil jeg dog antage, at den Efterskrift har været, som den Itzehoer Redaktion havde føjet til den fra

Haderslev indsendte Artikel. Beredvillig havde Bladet optaget denne, skrev de, fordi man ønskede at være upartisk, og idet Redaktionen aabenhjertig erklærede, at de paa Grund af manglende Lokalkendskab ikke kunde udtale nogen Mening om de skildrede Forhold, vilde de ogsaa fremtidig holde Bladets Spalter aabne for denne Sags Behandling. Men paa den anden Side kunde de heller ikke tilbageholde deres Forbavselse over, at man til et Angreb paa det tyske Sprog valgte et holstensk Blad. Og saa fortsatte de: Læser det danske Folk i Slesvig da ingen danske Aviser? Eller forstaar de maaske ikke det danske Skriftsprog? At man i Kjøbenhavn ansaa Folkesproget i det nordlige Slesvig for et saakaldt „Rabendänisch“ var jo bekendt¹⁾.

Det vilde ikke være underligt, om en Udtalelse som denne havde været som Draaben, der bringer det fyldte Bæger til at flyde over, ved at gøre det klart for Flor, at nu skulde det være, at nu skulde Forsøget gøres paa at afhjælpe det unaturlige Forhold, som det tyske Blad selv saa naivt aabenhjertigt havde udtalt sin Forundring over, at danske Sønderjyder maatte betjene sig af et tysk Blad og det tyske Sprog for at tale deres danske Modersmaals Sag. Thi Henvisningen til den danske Presse, i Forbindelse med Udtalelsen om det danske Skriftsprog, viste kun hvor sand den Be-

---

¹⁾ „Liest denn das Dänische Volk in Schleswig keine Dänische Zeitblätter? Es fehlt ja nicht daran. Oder versteht es auch die Dänische Schriftsprache nicht, wenn es sie nicht in der Schule gelernt hat? . . . . Dasz in Kopenhagen die Volkssprache des nördlichen Schleswigers für ein sogenanntes Rabendänisch erklärt wird, ist bekannt.“ („Itzehoer Wochenblatt“ 1837. 7. Juli.)

mærkning var, at Redactionen var ukendt med de stedlige Forhold. Flor vidste bedre, at det ikke var ad den Vej man skulde gaa, fordi intet mere end det vilde tjene til at ægge og hidse Modstanderne, under Paa-beraabelse af kongerigsk Propaganda. Det var jo netop af den Grund, at han selv holdt sig forsigtig tilbage, og saa længe som muligt lod Sønderjyderne alene om at træde frem for Offentligheden.

Hvorfra nu end Indskydelsen er kommen, saa blev den afgørende, thi fra nu af træder Flor frem i første Række. Og det var den rette Mand paa den rette Plads. „Thi i denne Professor“, skriver Koch¹⁾ „havde vi lært en Mand at kende, hvis Iver og Nidkærhed for vor danske Sag, hvis Indsigt og Mod havde sat Nissen og mig i Forundring samt opfyldt os med Begejstring og det lysteste Haab om Held og Fremgang. Med denne Vejleder i Ryggen kunde vi trodse alle tyske Modstandere, alle Vanskeligheder og Farer. Bare vi havde Privilegiet.“

Det var jo imidlertid det han ikke havde, og hans lyse Forhaabninger mødtes i Øjeblikket ikke med en tilsvarende Stemning hos Flor, saa lidt som deres Planer da vare sammenfaldende. Thi medens Koch ønskede at faa et Privilegium selv og brændte af Længsel efter at komme til at udgive det nye Blad, var det Flors Tanke at Sagen langt lettere kunde ordnes ved at bevæge Indhaveren af det allerede eksisterende Bladprivilegium i Haderslev, Bogtrykker Seneberg, der tilmed var en Slægtning af Typograf Sørensen, Trykke-

---

¹⁾ Kochs Manuskript.

frihedsselskabets tidligere omtalte derværende Repræsentant, til baade i egen og den danske Sags Interesse fremtidig at lade sit Blad udgaa paa Dansk. Og heller ikke til Redaktørposten mente Flor dengang at have Brug for Koch, hvis literære Kvalificationer jo ikke vare fuldt saa ubestridelige som hans Begejstring for Sagen.

Fængslende og udførligt fortæller Forfatteren om Brydningen mellem disse Planer.

Mens Flors Tanke om Erhvervelsen af det tyske Blad i Haderslev allerede inden hans Afrejse fra Byen var strandet paa Bogtrykkerens Betæneligheder, havde Koch samtidig paa egen Haand og ganske uden Flors Vidende indsendt en Ansøgning om Privilegium til Regeringen paa Gottorp. Ret længe skulde de to dog ikke saaledes gaa hver for sig. Thi de brugbare Kræfter vare kun faa, og efter at Flor havde gjort endnu et forgæves Forsøg paa at ordne Sagen paa anden Maade, stod sluttelig Koch tilbage som den eneste Mulighed. I et langt og interessant Brev udviklede nu Flor sine Tanker for ham, og bad ham samtidig ansøge om Privilegium, hvis han ikke allerede havde gjort det; og Koch svarede i et endnu længere og meget karakteristisk Brev, at det sidste var Tilfældet, og forklarede hvorfor han hidtil havde fortiet Sagen: „Ikke engang til Deres Velbyrdighed kunde jeg vove at yttre mig tydelig om min egentlige Hensigt, da De var her, idet at De idelig og paa det bestemteste paastod, at den Vej at slaa ind paa nyttede aldeles intet. Jeg tænkte da at være tavs, indtil et lykkeligt Resultat kom ud af det, og da først at meddele Dem det.“ Med

disse to Breve, som aabner Rækken af Bilagene i Hr. Lauridsens Bog, var Tavsheden imidlertid brudt, og det nærmere Samarbejde indledet mellem Koch og Flor. Fra nu af skulde deres Veje ikke mere skilles.

Det lykkelige Resultat, som Koch havde haabet paa allerede i første Omgang, blev der dog ikke noget af. Hans Ansøgning besvaredes med et Afslag, og bedre gik det ikke, da han forsøgte endnu en Gang ved personlig Henvendelse til Regeringen i Slesvig.

Samtidig havde ogsaa Paulsen og Flor taget fat. Begge vare tagne til København, navnlig for at bearbejde Prins Christian og Adler, og Bestræbelserne resulterede i en Aftale om, at Koch skulde indsende en ny Ansøgning direkte til Prinsen, som derefter selv vilde anbefale Sagen til Kongen. Juleaften 1837 afgik saa Kochs tredje Ansøgning, men denne Gang ikke til Gottorp, og allerede Nytaarsdag fik Amtmanden i Haderslev Anmodning fra Prinsen om at støtte Sagen, der saaledes nu syntes at være i den bedste Gænge. Ja, Koch og Flor begyndte allerede at tænke paa Subskriptionsplanen til det nye Blad, der efter Kochs Forslag skulde kaldes „Dannevirke“.

Alligevel skulde der hengaa endnu et Fjerdingaar inden Afgørelsen faldt, en Tid i hvilken Tvivl og Uro atter fik Magten over de længselsfuldt ventende, der tilsidst begyndte at overveje nye Muligheder, deriblandt ogsaa en Tilbagevenden til Flors oprindelige Tanke, at købe et af de eksisterende Blade. Det var et Brev til Professor Paulsen fra Pastor Jørgen Hansen paa Als, der gav Anledning hertil, idet denne omtalte, at der i Sønderborg allerede i flere Aar havde været

en dansk Avis, noget hvorom Paulsen og Flor hidtil ikke havde haft den ringeste Anelse. Flor lod strax Meddelelsen gaa videre til Koch, og spurgte om han kendte noget til det Blad; men allerede kort efter kunde han selv meddele (i Brev af 9. Marts), at Paulsen nu havde faaet et nyt, langt Brev fra Pastor Hansen om det danske Blad i Sønderborg, ledsaget af 4—5 Numre af dette. Redaktøren havde fortalt Pastor Hansen, at han haabede at gøre det til et almindeligt Folkeblad, og at man nylig havde forlangt det i Kjøbenhavn. Flor formodede, at det maatte være Adler eller Kancelliet, skønt han dog knap kunde tro det, men hvem ellers? „Videre“, fortsatte Pastor Hansen, „erfarede jeg af Redaktøren (Wiswe), at der ikke eksisterer noget specielt Privilegium for det danske Ugeblad, men kun et almindeligt Privilegium, i hvilket intet Sprog er nævnt. Efterat derfor det tyske Ugeblad havde henslæbt sig, jeg tror siden 1815, kom hans Kone, der kan nogenlunde Dansk, for 5 Aar siden paa den Tanke at udgive Bladet ogsaa paa Dansk. Dog er det ikke en Oversættelse.“ „Det danske Blad har et 4—5 Gange saa stort Subskribent-Antal som det tyske og er i bestandig Tiltagende, har 4—500 Abonnenter. Hovedsagen er det os vist alle interesserende Resultat, at et maadeligt dansk Blad i Sønderborg og nærmeste Omegn kan erholde saa stor Afsætning. Hvad vilde da ikke være Tilfældet, naar et godt dansk Blad udgaves med Hensyn til det nordlige Slesvig. De Bønder, der ynde Lectüre, holde for største Delen Hempels Avis; her i Sognet er i det mindste to og jeg troer flere Sæt. Umuligt vilde det næppe være ved Fleres Medvirkning, at

forbedre Bladets Redaction eller maaske at bringe den i bedre Hænder paa Betingelser, der ej vare til Skade paa nogen af Siderne. I dette Tilfælde var Bladet et herligt Organ for dem i det nordlige Slesvig, der interesserede sig for dansk Sprog og Literatur.“

Jeg har gengivet hele dette Brevuddrag, som stammer fra Kochs Manuskript, idet det forekommer mig at være ikke uden Interesse, ved den Skildring det giver os, og tilmed fra en Mand som Jørgen Hansen, af dette Sønderborger Ugeblad, om hvilket Samtiden ellers er saa fattig paa Udtalelser. For Paulsen og Flor var det saa godt som en Opdagelse her blev gjort, og heller ikke i Kjøbenhavn havde Offentligheden nogen Anelse om Bladets Existens. Først en Maanedstid efter at Dannevirkemændene havde faaet nys om Sagen, bragte „Dansk Folkeblad“ nogle Oplysninger om dette Blad, om hvilket de bl. a. bemærkede, at det stod paa Højde med de fleste andre Provinsaviser og havde c. 300 Holdere, idet de samtidig udtalte deres Glæde over at kunne berigtige en tidligere Meddelelse om, at der ikke fandtes en eneste dansk Avis i Slesvig.¹⁾

Hvor betegnende er ikke dette for Forholdene, som de vare førend Sønderjylland vaagnede.

Dette tarvelige danske Blad, der udgaves af en Tysker, havde nu samlet sig henved 500 Holdere, og var altsaa et Blad, til hvilket der var den mest aabenbare Trang. Det havde allerede levet i flere Aar uden i nogen Henseende at gøre sig gældende, allermindst som Tale-rør for Befolkningen, og var ganske ukendt og upaa-agtet udenfor sit snevreste Opland. Hvilken Modsætning

¹⁾ „Dansk Folkeblad“ d. 13. April 1838.

afgiver det ikke til „Dannevirke“, om hvis blotte Navn der stod Kamp, inden dets første Nummer endnu var udkommet.

Til foranstaaende Brevuddrag havde Flor føjet følgende Efterskrift: „Mere tillader Tiden mig ej at anføre. Nu er det min Mening, at De gør Sørensen og Seneberg det begribeligt, deels at Seneberg kunde bære sig lige saa fornuftigt ad som Bogtrykker Wiswe og have samme Fordeel, dels at vi ved dette Blad formaae at lade Seneberg blive Vidne til, hvorledes Nordslesvigs Læsere antog et Alser-Blad, fordi han ikke vilde give dem et haderslevsk. . . .“ Flor tilføjer, at Tidspunktet vist er godt til at forhandle med Seneberg, der har haft nogen Modgang, og slutter med at sige: „Vi tør ikke stole paa Kjøbenhavn og Prindsen“.

Koch skulde altsaa lokke og true Ejeren af det tyske Blad i Haderslev, Bogtrykker Seneberg, til atter at staa ved det engang givne Tilsagn, men han viste atter sin Selvstændighed ved slet ikke at gaa ind paa Planen. „Da jeg ikke kunde blive fortroelig med den Tanke,“ siger han selv,¹⁾ „at træde i Forening enten med Wiswe eller med Seneberg, fordi det forekom mig at være Desperation, saa søgte jeg at antyde (11. Marts) at vi helst burde vedblive at vente i Taalmodighed, indtil der faldt kongelig Resolution paa vor Ansøgning (thi jeg holdt fast ved Haabet om, at den blev os gunstig.)“ Fik han Afslag vilde han istedet for et Ugeblad udgive et Maanedsskrift,²⁾ hvortil Privilegium ikke udkrævedes.

Trods den tillidsfulde Tone, var dog ogsaa Kochs

---

¹⁾ Kochs Manuskript.

²⁾ Lauridsen S. 121.

Taalmodighed ved at briste, og da saa tilmed Typograf Sørensen var ved at komme ham i Forkøbet med et andet Maanedskrift, turde han ikke afvise Tanken om Samarbejde med denne, noget som Flor imidlertid bestemt udtalte sig imod.

Nu skulde dog Tvivlens Tid være forbi, thi den 20de Marts underskrev Kongen Kochs Privilegium, og vel var den givne Frihed meget begrænset, men hvor meget havde man ikke Tanke for i den første Begejstrings Rus.

Koch er Fyr og Flamme i denne Tid, opfyldt af Følelsen af at være med i noget stort. „Havde jeg nu bare havt Subskriptionsplanen fra D. V.s Haand,“ skriver han til Flor strax efter at have modtaget Privilegiet, „at jeg kunde faa den trykket og saa ud saa sydende som muligt. Ethvert Parti her i Byen venter paa den med Længsel, kan jeg tænke mig.“¹⁾

Størst har dog vist Længselen været hos Koch selv, og han sad da heller ikke med Hænderne i Skødet. Mens Flor rejste rundt i Sønderjylland for at vinde Medarbejdere, og derefter tog til Kjøbenhavn for at skaffe Bladet lempeligere Vilkaar, var Koch beskæftiget med at udsende Subskriptionsplanen til de forskellige Dele af Landet, alt imedens han det bedste han kunde forsvarede sig mod de Angreb der rettedes paa ham i den stedlige Avis. Og samtidig var han ogsaa i fuld Gang med Agitationen for den store Petition til Stænderforsamlingen, til Støtte for det danske Sprog, en Ide til hvilken han selv havde taget Initiativet, og

---

¹⁾ Lauridsen S. 133.

hvis Gennemførelse han ledede i alle Enkeltheder, kun bistaaet af Flor, Nissen og enkelte andre.

Skildringen af denne Tid hører til Bogens bedste Par-tier og giver flere nye og meget oplysende Bidrag. Ganske fortrinligt er ogsaa det næste Afsnit om „Dannevirkes“ første Virksomhed, hvor Forfatterens betydelige stilistiske Evne rigtig lægger sig for Dagen. Men samtidig gælder det netop for denne Dels Vedkommende i højere Grad end for det tidligere, at Skildringen maa suppleres med Brevstoffet, idet der netop her, hvor Fremstillingen er saa afrundet og formfuldendt, findes saa meget i Brevene, som ikke er udnyttet.

Det er saaledes gennem Brevene, man faar at vide, ikke blot hvorledes Arbejdet fordeltes, men ogsaa saa at sige hvorledes de enkelte Numre af „Dannevirke“ blev til. Privilegiet var Kochs, og det var ham, der be-sørgede Udgivelsen af Bladet, men det var dog Flor, der i denne første Tid var den egentlige Redaktør, eller — som Koch udtrykte det — „vor Formand og den egentlige moralsk ansvarlige Person for Bladets Indhold“. ¹⁾ Koch fandt sig gjerne i Vejledning fra den Side og erkendte villigt, at det hele næppe var blevet til noget uden de to Hjælpere i Kiel. „Bladet tilhører Deres Velbyrdighed og Herr Prof. Paulsen“, skriver han lige efter at have modtaget Privilegiet ²⁾, og den samme Følelse giver han Udtryk Gang paa Gang, blot at det snart bliver Flor alene, som han saaledes giver sig ind under, samtidig med at denne viser ham mere og mere Tillid.

Det dobbelte Redaktionsforhold medførte en omfat-

---

¹⁾ Kochs Manuskript.

²⁾ Lauridsen S. 131.

tende Korrespondance, og gennem det Uddrag af denne, som Hr. Lauridsen har gjort, er der tilført os en Række nye Oplysninger, der tilsammen giver et levende Indtryk af „Dannevirke“ og dets Medarbejdere i Bladets første bevægede Tid. Vi høre om, hvilke Forventninger man gjorde sig med Hensyn til de forskellige Artikler, efter hvilke Overvejelser de blev til, og hvem der forfattede dem. Og vi faa at vide, hvad Medarbejderne selv mente om Bladet, hvilke Erfaringer de indhøstede, og hvorledes Befolkningen stillede sig. Vi følge dem gennem Glæde og Skuffelse, i Medgang som i Modgang.

Privilegiet var kun den første tagne Skanse. Rettigheden var saa stærkt begrænset, at den følgende Tid blev en fortsat Kamp for „Dannevirke“s Existens. Den dyre Forsendelse hemmede enhver videre Udbredelse, og Mangelen paa Ret til Avertissementer gjorde Bladets økonomiske Kaar slette. Af begge Grunde var Koch mere end een Gang ved at tabe baade sit ellers saa frejdige Mod og sit gode Humør. Værst var det dog med Forsendelsen. Det var jo noget stort han havde villet, og nu skulde hans Virkefelt begrænses til Haderslev og nærmeste Omegn. Og hvad det andet Punkt angaar, saa talte Flor vel nok et Par Gange om økonomisk Hjælp, men samtidig var han selv den første til at hævde, at Sønderjyderne skulde staa paa egne Ben og hjælpe sig ved egen Kraft. Af den samme Mening var ogsaa Koch. „Det nytter slet ikke, om jeg kunde faa Pengeunderstøttelse fra nogen Side“, skrev han til Flor, „thi saa gik min Glæde over at være Redaktør aldeles bort“.¹⁾ Og Hjælpen kom da heller ikke. I det hele

¹⁾ Lauridsen S. 162.

taget viser disse Breve, hvor helt hen i Vejret det var, naar man fra tysk Side raabte op om en kongerigsk Propaganda. Thi vi ser her, hvorledes Trykkefrihedsselskabet, som Beskyldningen jo nærmest var rettet imod, slet ikke yder Dannevirkekredsens Virksomhed fuld Tilslutning, ja endog ligefrem tager Afstand fra flere af „Dannevirkes“ politiske Artikler, som gaaende ud over den rent sproglig nationale Kamp, som de havde tilsagt deres Støtte.¹⁾ Og deres eget Arbejde i Nationalitetssagen var alt andet end storstilet. De fik udgivet Professor Paulsens: „Det danske Sprog i Hertugdømmet Slesvig“, men formaaede af dette ganske lille Skrift kun at stille 200 Exemplarer til Raadighed til Uddeling i Sønderjylland. De gjorde god Nytte hvor de kom, som flere af Brevene viser, men saa meget des mere maa man give Koch Ret i, at der havde været Brug for 2000 eller flere.²⁾ Hvad der ellers sendtes af Bøger var endnu kun lidt. Interesse for Sagen manglede Selskabet vel ikke, men man havde jo saa meget andet at tage vare paa. Et passende Sidestykke afgiver Orla Lehmann, der havde stillet Forslaget om Udvidelse af Selskabets Virksomhed til Sønderjylland. Han lovede „Dannevirke“ sin Medvirking og sendte kun et Par enkelte Artikler.

Men det skulde ikke blive ved de foran omtalte Ulemper, snart kom hertil en ny i Mangelen paa eget Trykkeri. Efter at have trykt de syv første Numre erklærede nemlig Seneberg, at nu vilde han ikke mere, og da hans Bogtrykkeri var det eneste, der fandtes i

---

¹⁾ Jfr. Dansk Folkeblad, 15. Juni 1838.

²⁾ Kochs Manuskript; jvf. Lauridsen 127.

Haderslev, var man nødt til at ty til Flensborg, hvorfra saa „Dannevirke“ udgaves et Aarstid, indtil Koch havde faaet Tilladelse til at oprette et eget Trykkeri.

Forfatteren gaar i Skildringen meget let hen over alle de Genvordigheder dette medførte, men saa meget des mere omhandles de i Brevene. Nu var de tidligere to Redaktionscentre jo blevne forøgede med et tredje i Flensborg, og den Mand, der herved blev draget med ind i det egentlige Redaktionsarbejde, v. Wimpffen, skulde meget snart gøre sin Indflydelse gældende. Han havde været med fra den første Begyndelse. Som Koch var den, der gav Bladet Navn, var det Wimpffen, der fastslog, at Dannebrogsdagen den 15. Juni skulde være „Dannevirke“s Fødselsdag. Han var tillige en af de flittigste Medarbejdere, der energisk søgte at gøre sin Opfattelse gældende, og den kunde til Tider afvige baade fra Kochs og fra Flors. Han vilde ikke give efter eller bøje af paa noget Punkt. Mens saaledes Flor mente, at der maatte tages Hensyn til den Mistemning, der flere Steder gav sig Udtryk i Anledning af det Olsenske Kort, og i en anonym Artikel i „Dannevirke“s første Nummer tog Afstand fra hin Forfatters Betegnelse af „hele Hertugdømmet Slesvig“ som „Sønderjylland“, traadte Wimpffen aabent i Skranken for Brugen af dette sidste Navn, under Henvisning til begge Sprogs lige Ret.¹⁾

Det var stadig ham, der var den kamplystne, mens Flor holdt igen. I et følgende Nummer²⁾ retter han

---

¹⁾ Dannevirke 1838 Nr. 3.

²⁾ Dannevirke 1838 Nr. 5.

et saa kraftigt Angreb paa P. H. Lorenzen, at Flor skriver til Koch: „Hayde jeg havt denne Artikel til Gjennemsyn, saa var den rigtignok ikke kommet saaledes i Bladet“. Men samtidig siger han ogsaa, at Artiklen „i Grunden er et mesterligt lille Stykke, som det Meste af, hvad v. Wimpffen leverer“. ¹⁾ Det var i Maaden at føre Kampen paa, og ikke i Opfattelsen af denne, at Modsætningen mellem dem traadte frem.

Wimpffen var Idealisten. I fuld Overensstemmelse med hans foran skildrede Holdning skriver han i de samme Dage til Flor: „Lad det derfor være vort Formaal ved Bladet at virke til Sprogets Oprejsning, Folkets Oplysning, afværgende alle Angreb, fremhævende alle Misbrug og dristigen tale Sandheden uden at tage Hensyn, om vi støder an mod indgroede Anskuelser, der ville gøre sig gjældende som den offentlige Mening, thi denne staar ikke fast.“ Og han fortsætter med at sige, om en indsendt Artikel, at hvis Flor ikke mener, at den er diplomatisk nok, saa deler han ikke Paulsens og Flors Anskuelser, og han kan ogsaa forsikre dem, „at det hertillands vil gjøre bedre Indtryk, naar man ligeud forsvarer Sagen, hvad Consequentserne end monne være, end naar man giver det mindste efter“. ²⁾ Man har Wimpffen helt i disse Linier, som tillige forklarer hans og Flors til Tider forskellige Syn paa Sagen. Thi Flor var netop Praktikereren. Hans Følelser var vel de samme som Wimpffens, men han gik mere ud fra Forholdene, som de var. Han fandt sig i Kochs Omskiftelighed, og han undskyldte Fischers Svaghed,

---

¹⁾ Lauridsen S. 178.

²⁾ Lauridsen S. 158—59.

med ikke at udgive „Aabenraa Ugeblad“ paa Dansk.¹⁾ Han vilde ikke støde nogen fra sig ved at drive for stærkt paa, thi i Modsætning til Wimpffen regnede han altid med Konsekvenserne. Det var den jævne Bonde og Borger, man skulde vinde, thi det var ved dem, man skulde sejre. Derfor skulde „Dannevirke“ ogsaa særlig skrives for dem, og man maatte lægge Vægt paa „at more og interessere disse Læsere og give dem meget Nyt“.²⁾

Det var disse to Synspunkter, der kom til at staa mod hinanden, da „Dannevirke“ flyttede til Flensborg, og Redaktionen delvis gled over i v. Wimpffens Hænder.

Og samtidig begyndte Koch, hvis Forhold til Wimpffen jo var et ganske andet end til Flor, at føle sig mere og mere fortrydelig over at staa udenfor. „v. W. gjør ved Bladet, hvad han synes“ klagede han, og denne ses da heller ikke at have taget særlig Hensyn til hvad Koch sendte ham. Selv mente Koch ligesom Flor, at Bladet maatte lempe sig efter Læsernes Smag. De burde vise, at de ogsaa kunde „føre Fredens Ord paa Læberne“, og at de vare „ligesaa dygtige til Markarbejde som til Leding“, thi Publikum var nu „efter mange stødende og haarde Numre“ blevet „ligesom ør i Hovedet af Støj“.³⁾ Og naar til andre Tider Koch vilde strides med „Lyna“en, det tyske Blad i Haderslev, holdt Wimpffen ogsaa disse Artikler tilbage, fordi „Dannevirke“ ikke maatte nedlade sig til sligt.⁴⁾

---

¹⁾ Lauridsen S. 42—43.

²⁾ Lauridsen S. 198.

³⁾ Lauridsen S. 186—87.

⁴⁾ Lauridsen S. 204.

Bedre skulde det ikke blive, da „Dannevirke“ netop ved denne Tid opnaaede den længe ønskede og haardt savnede Portolettelse og dermed vandt Muligheden for en videre Udbredelse, thi dette øgede jo kun Kochs Længsel efter atter at faa Haand i Hanke med Bladets Ledelse. Hans Utaalmodighed giver sig Gang paa Gang Udtryk i Brevene til Flor: „Dannevirke“ var kedeligt, „Dannevirke“ tabte i Anseelse, „Dannevirke“ mistede Abonnenter og „Dannevirke“ vilde gaa ind, hvis den forblev i Flensborg. Flor kunde ganske tiltræde disse Udtalelser, men hans Indflydelse var kun ringe over en saa selvstændig Natur som Wimpffen. Tilslidst tænkte han endog paa at lade Bladet trykke i Kiel for at redde „Dannevirke“, inden det druknede i „Flensborger-Mosen“, som han udtrykte sig.¹⁾ Det var imidlertid ikke det, Koch ønskede, og v. Wimpffen bevarede Redaktionen til sin Død (4de April 1839). Inden den Tid var Uoverensstemmelsen dog i det væsentlige hævet, idet man noget ind i det nye Aar havde fordoblet Bladets Omfang, saa det folkelige Præg nu kunde træde stærkere frem, uden at dette behøvede at ske paa Bekostning af Bladets politiske og historiske Bidrag.

At v. Wimpffen indtog en Slags Redaktørstilling i „Dannevirke“s Flensborgperiode, har man vidst før, men i hvilket Omfang har først de nu offentliggjorte Breve givet Indblik i. Kritiken, der vendtes imod ham, var ikke helt uden Berettigelse. Han havde, som Nissen skrev,²⁾ haft for lidt Omgang med Bonde og Borger til at kende deres Smag, og Maaden hvorpaa de skulde

---

¹⁾ Lauridsen S. 225.

²⁾ Sønderjydske Aarbøger 1892 S. 44.

tages; mange af de mere vægtige Artikler maatte jo til Dels gaa hen over Læserens Hoved. Men paa den anden Side var det netop disse Artikler af politisk, historisk og nationalt Indhold, der fra første Færd gav Bladet dets Præg, der gav det en Selvstændighed, som stillede det højt over vore samtidige Provinsblade, og som gjorde det til det anerkendte Kampblad, der af tvang selv Modstanderne Respekt.

Det er „Dannevirke“s Skæbne, der er Hovedæmnet i de Breve, som Forfatteren har udgivet, men i Tilknytning hertil kastes Strejflys ogsaa over mangt og meget andet.

Det er Koch og Flor, der er Bogens Hovedpersoner; det er deres Brevvexling, der i særlig Grad er fremlagt. Det er Indtrykket af dem, der vil have fæstnet sig dybest, naar man har endt Læsningen af Bogen. Fint og træffende har Forfatteren karakteriseret dem begge, og Skildringen af Forholdet mellem dem hører til Bogens bedste Partier. „Det var hans Initiativ, der gav ham Betydning“, siger Forfatteren om Koch,¹⁾ og Brevene bekræfte dette.

Hvad Flor angaar, saa er det allerede tidligere sagt, at Forfatteren her har naaet at føre Beviset for hans absolute Førerstilling i denne Periode. Han er det forbindelse Mellemlid mellem de spredte Kræfter. Der kommer ikke en Bevilling til „Dannevirke“ eller en Bog fra Trykkefrihedsselskabet uden ved hans Medvirkning. Og som ingen anden har han Evne til at faa den jævne Mand i Tale.

I det hele og store har denne hans Virksomhed været

¹⁾ Lauridsen S. 81.

kendt tidligere. Forfatterens egen Afhandling i „Tilskueren“ 1898 gav os den samme Skildring, der her er gennemført, men de ledsagende Breve giver denne det Plus, som hin manglede. De øger Detailkundskaben, de udpensler Billedet og gør det levende for os, de fører Flors Skikkelse fra det tidligere Halvmørke frem i Dagens klareste Lys.
